

MAPA EDUKACJI FINANSOWEJ I UBEZPIECZENIOWEJ

Strona | 1

IV edycja

2012

streszczenie menedżerskie

Związek Banków Polskich

Polska Izba Ubezpieczeń

dr Michał Jurek, dr Paweł Marszałek
Centrum Edukacji Bankowej i Ubezpieczeniowej
przy Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu

Poznań, maj 2012

Zakres aktualizacji mapy w porównaniu z poprzednimi edycjami

1. IV edycja mapy edukacji finansowej i ubezpieczeniowej w Polsce przedstawia ogólnopolskie działania edukacji ekonomicznej skierowane do uczniów szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych, do studentów szkół wyższych i do multiplikatorów wiedzy, a także osób dorosłych. Przeprowadzając analizę, wzięto pod uwagę przede wszystkim programy edukacyjne opracowane przez instytucje pozaszkolne. Stanowiło to podstawę do sformułowania oceny tych programów i przedstawienia propozycji zmian, które mogą poprawić stan wiedzy ekonomicznej polskiego społeczeństwa i jego przygotowanie do funkcjonowania w warunkach integrującej się Europy.
2. W obecnie opracowanej, czwartej edycji mapy dokonano aktualizacji programów nauczania realizowanych w szkołach gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych, a zawierających treści kształcenia obejmujące swoim zakresem zagadnienia związane z szeroko rozumianymi finansami, bankowością i ubezpieczeniami. Przybliżono również nowe przedsięwzięcia edukacji ekonomicznej, które nie były realizowane lub były dopiero w fazie wstępnych przygotowań podczas sporządzania poprzednich edycji mapy. Pozwoliło to zaktualizować ocenę przedsięwzięć i programów edukacji ekonomicznej realizowanych nieprzerwanie w ciągu lat 2006-2012. Umożliwiło to również sformułowanie nowych wniosków i sugestii wynikających z całokształtu prowadzonych analiz, zwłaszcza że część postulatów zgłoszonych w pierwotnej wersji mapy jest już realizowana.
3. Oprócz zmian ilościowych, w postaci dodania nowych programów i projektów, niniejsza edycja cechuje się znaczącymi zmianami jakościowymi. Mianowicie, **po raz pierwszy** uwzględniono, dotychczas tylko sygnalizowane, programy edukacji finansowej skierowane do osób dorosłych, przede wszystkim w kontekście narażenia osób z niską wiedzą ekonomiczną na tzw. wykluczenie finansowe. Ponadto, w tej edycji analizie podano także ogólnopolskie programy radiowe i telewizyjne jako osobne media (projekty) edukacji ekonomicznej i finansowej. Obie te nowe płaszczyzny można traktować jako pierwsze przybliżenie tej bardzo rozległej i złożonej problematyki.
4. Zmiany te znalazły odzwierciedlenie w wyodrębnieniu w strukturze mapy dwóch części. Pierwsza dotyczy rozmaitych form – szkolnych i pozaszkolnych – edukacji finansowej skierowanych do uczniów oraz studentów, a z drugiej strony do szkół i nauczycieli. W drugiej natomiast zawarto opis programów, konkursów i ofert adresowanych do rozmaitych grup społecznych, często zupełnie pomijanych w kontekście ich wiedzy oraz dostępu do usług i produktów finansowych. Ujęto tu również formy aktywności mediów na tej niwie.

Uwarunkowania sporządzania IV edycji mapy

5. Zmiany społeczno-ekonomiczne i kulturowe wymagają przekształceń w edukacji młodego pokolenia. Procesy globalizacyjne i wykształcanie się społeczeństwa informacyjnego stawiają przed dydaktykami nowe wyzwania. Uczniowie muszą być przygotowani do radzenia sobie w szybko zmieniającym się otoczeniu. Oczekują więc ukształtowania w nich umiejętności adaptacji do tego otoczenia i samodzielnego rozwoju. Realizacja tych postulatów wymusza przejście do holistycznego i kognitywnego sposobu kształcenia, w którym człowiek przetwarza informacje i przyjmuje postawę badawczą wobec rzeczywistości, a rola nauczyciela polega na organizowaniu warunków do pracy badawczej ucznia.
6. Szczególne wyzwania dotyczące zmian sposobu kształcenia stoją przed krajami transformującymi swoją gospodarkę. Muszą one niejako „doganiać” kraje wysoko rozwinięte w zakresie standardów edukacyjnych. Jest to warunkiem *sine qua non* budowania kapitału intelektualnego, będącego główną substancją gospodarki opartej na wiedzy i innowacji.
7. Aby przeciwdziałać negatywnym zjawiskom i w pełni wykorzystać szanse, jakie daje powstawanie nowych zasad ekonomicznych, jakimi stają się: współpraca, otwartość, dzielenie się, integracja, współzależność, stanowiące podstawę nowej ekonomii w formie tzw. *wikinomics*, konieczne jest ograniczenie dyskryminacji w dostępie do systemu edukacji. Niezbędne są też podniesienie jakości edukacji oraz dostosowanie struktury kształcenia do potrzeb gospodarki. Jest to ważnym elementem dyfuzji, czyli terytorialnego równoważenia rozwoju gospodarczego. Trzeba nie tylko wyposażać uczniów w wiedzę, która pozwoli im zrozumieć siebie i świat, ale także umożliwić im zdobycie umiejętności, które pozwolą na ciągłe podnoszenie kwalifikacji, efektywne współpracowanie w grupach zawodowych, a także samodzielne projektowanie przyszłości zawodowej.
8. Tymczasem, świadomość ekonomiczna Polaków jest na dość niskim poziomie. Wiele osób nie rozumie prostych zjawisk ekonomicznych i zachodzących między nimi związków i stąd m.in. nie potrafi odnaleźć się w rzeczywistości wolnorynkowej gospodarki. W praktyce gospodarczej szczególną barierą jest niezadowalająca edukacja finansowa, wpływająca na niski poziom kompetencji finansowej obywateli oraz znaczny obszar wykluczenia w dostępie do usług finansowych. Nie ma w polskim społeczeństwie nawyku oszczędzania i inwestowania. Z badań przeprowadzonych w październiku 2011 r. przez Pentor na zlecenie Fundacji Kronenberga i KNF wynika, że :

- ✓ choć Polacy w obliczu niekorzystnych wydarzeń gospodarczych (spowolnienie gospodarcze w 2008, kryzys grecki, obecne wahania na giełdzie) częściej deklarują, że warto oszczędzać (67% wobec 58% w 2010 r.), ze stwierdzeniem tym częściej zgadzają się osoby lepiej wykształcone i przedstawiciele gospodarstw domowych o wyższych dochodach (powyżej 4000 PLN);
  - ✓ deklaracje nie idą w parze z zachowaniami: ponad połowa Polaków (52%) swoje dochody przeznacza na bieżące potrzeby;
  - ✓ 45% Polaków oszczędza, ale jedynie 7% Polaków robi to regularnie, odkładając wybraną kwotę w każdym miesiącu;
  - ✓ Polacy oszczędzają głównie z perspektywą średnioterminową i nastawieniem konsumpcyjnym (zakup sprzętów do mieszkania lub samochodu (35%), wakacje (28%), drobne przyjemności (22%)), 49% ankietowanych oszczędza do 1 roku, a na emeryturę odkłada jedynie 14% społeczeństwa;
  - ✓ w związku z szumem medialnym wokół kryzysu i niesprzyjającej sytuacji gospodarczej na świecie Polacy najczęściej ufają swojej intuicji, natomiast rzadziej korzystają z mediów, co czwarty z ankietowanych (27%) uważa, że powodzenie inwestowaniu uzależnione jest głównie od własnych decyzji, a aż 39% respondentów nie jest w stanie określić racjonalnych przyczyn wpływających na powodzenie inwestycji;
  - ✓ spadł odsetek Polaków ufających w kwestiach oszczędzania pracownikom instytucji finansowych (z 16% do 14%);
  - ✓ bezpieczne sposoby oszczędzania to w opinii Polaków głównie podstawowe instrumenty finansowe (konto osobiste – 17%, lokata terminowa – 12%), 42% wpłaca oszczędności na ROR lub trzyma w przysłowiowej skarpecie.
9. Zmiana niskiego stanu świadomości finansowej obywateli jest wyzwaniem dla wszystkich podmiotów prowadzących działalność edukacyjną w sferze ekonomii. Ofertaw zakresie powszechnej edukacji ekonomicznej nie jest wystarczająca. Szkoły nie są w stanie samodzielnie podołać temu zadaniu, ze względu na brak nowoczesnych narzędzi dydaktycznych oraz brak odpowiednio wykwalifikowanych nauczycieli. Natomiast oferta edukacji ekonomicznej wyższych uczelni jest – siłą rzeczy – skierowana do stosunkowo wąskiej grupy odbiorców, jaką tworzą studenci. Niezaspokojenie tych potrzeb może w przyszłości utrudnić wzrost poziomu wiedzy całego społeczeństwa na temat gospodarki, procesów w niej zachodzących i mechanizmów rynkowych, zwiększając odsetek wykluczonych finansowo, nieposiadających rachunku w banku, a także niekorzystających z usług finansowych. Dodatkowo, mogą pojawić się nierówności między sytuacją poszczególnych grup społecznych. Do czynników powodujących długoterminowe wykluczenie finansowe można bowiem zaliczyć brak świadomości fi-

nansowej, wyuczoną dysfunkcję kredytową lub zachowanie związane z oszczędzaniem bądź też wykluczenie międzypokoleniowe.

10. W tej sytuacji konieczne jest upowszechnianie wiedzy ekonomicznej przez inne podmioty, w tym także instytucje publiczne i organizacje pozarządowe. Działania tego typu winny być skierowane nie tylko do młodzieży. Konieczne jest bowiem stworzenie możliwości dla podnoszenia kwalifikacji tzw. multiplikatorów wiedzy, którzy mogą przekazywać swoją wiedzę innym (nauczycieli, dziennikarzy i liderów opinii). Tylko wtedy można będzie podnieść poziom nauczania ekonomii i dziedzin pokrewnych, a także upowszechnić tematykę ekonomiczną w mediach. Należy też pamiętać, że edukacją powinny być objęte również te grupy społeczne, które, z różnych względów nie nabyły wiedzy i umiejętności wcześniej, bądź mają do niej ograniczony dostęp.
11. Włączanie się instytucji publicznych i organizacji pozarządowych w proces edukacji ekonomicznej powinno mieć charakter uporządkowany, komplementarny i dopełniający ofertę edukacyjnej szkół. Realizowane dotychczas programy są bardzo zróżnicowane. Aby zapobiec powielaniu się i zapewnić spójność tych programów, konieczne jest rozpoznanie, przedstawienie i dokonanie oceny status quo działalności edukacyjnej, realizowanej przez podmioty pozaszkolne. Jest to niezbędne dla opracowania projektu długofalowej polityki ekonomicznej polskiego społeczeństwa, obejmującej programy edukacyjne z zakresu finansów. Jednym z instrumentów tego działania jest niniejsze opracowanie.

Ocena obowiązkowego programu edukacji ekonomicznej w szkole podstawowej i gimnazjum

12. Edukacja ekonomiczna i finansowa powinna rozpoczynać się wraz z początkiem kształcenia, na poziomie dostosowanym do wieku uczniów. Jej podstawowe elementy powinny mieć charakter obowiązkowy i obejmować wszystkie dzieci/młodzież z danej grupy wiekowej. W ramach programu obowiązkowego dla klas I-III szkoły podstawowej pojawia się kilka zagadnień związanych z ekonomią. W gimnazjum w zakresie przedmiotu „Wiedza o społeczeństwie” można wyodrębnić zestaw zagadnień odnoszących się do problematyki gospodarki i przedsiębiorczości. Zagadnienia te są jednak raczej tylko sygnalizowane. Zwraca uwagę luka w obowiązkowej edukacji ekonomicznej na drugim stopniu (klasy IV-VI), pomimo tego, że właśnie w tym okresie część uczniów nabywa ograniczoną zdolność do czynności prawnych, a także zaczynają swobodnie dysponować środkami pieniężnymi.

13. Zarówno kwestie prawne, jak i dane empiryczne wskazują na konieczność uwzględnienia w obowiązkowym programie na poziomie klas IV-VI elementów ekonomii i finansów. Ze względu na fakt, iż dzieci często pierwszy raz stykają się z kwestią odpowiedzialności za decyzje finansowe poprzez elektroniczne serwisy aukcyjne lub sklepy internetowe, warto połączyć zagadnienia ekonomiczne z zagadnieniami prawnymi oraz instrukcjami bezpiecznego korzystania z Internetu.

Ocena uzupełniających elementów edukacji ekonomicznej w szkolepodstawowej i gimnazjum

14. Uzupełniające formy edukacji ekonomicznej w szkołach podstawowych i gimnazjach cechuje duża różnorodność. Są one rezultatem inicjatyw edukacyjnych podejmowanych przez różne instytucje publiczne i organizacje pozarządowe. Przekazują one wiedzę ekonomiczną poprzez media, szkolenia, publikacje, konkursy itp., często współpracując ze sobą. Wśród nich główną rolę odgrywają:

- ✓ państwowe instytucje centralne (NBP, KNF);
- ✓ indywidualne banki oraz sektor bankowy reprezentowany przez ZBP;
- ✓ fundacje (Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości i Fundacja Bankowa im. Leopolda Kronenberga);
- ✓ instytucje sektora ubezpieczeń i inwestycji.

15. Oceniając uzupełniające projekty edukacyjne należy stwierdzić, że ich liczba jest imponująca, a zakres merytoryczny bardzo szeroki i wielu wypadkach szczegółowy. Jednakże, na co zwracano już uwagę w innych opracowaniach, brakuje ich koordynacji. Nie stosuje się kompleksowego podejścia do wzbogacania wiedzy o finansach wśród uczniów polskich szkół.

16. Poziomwiedzy z zakresu ekonomii można podnosić poprzez organizowanie różnorodnych konkursów, skierowanych do ściśle określonych grup odbiorców. Chodzi tu o wspieranie aktywności uczniów oraz zachęcenie ich do przyswojenia zagadnień z określonych dziedzin wiedzy. W wyniku uczestnictwa w konkursach uczniowie wykształcają zdolność myślenia analitycznego i syntetycznego oraz dostrzegania różnego rodzaju związków i zależności w życiu gospodarczym. Konkursy służą nie tylko rozwijaniu dociekliwości poznawczej ich uczestników. Przygotowują również do aktywnego i świadomego uczestnictwa w życiu gospodarczym, umożliwiając poznanie i zrozumienie zasad funkcjonowania rynku i gospodarki rynkowej. Wydaje się jednak, że konkursy docierają do wąskiego grona uczestników. Słabość ta wynika z niedosta-

tecznej promocji idei konkursów w środkach masowego przekazu, a także z faktu, że konkursy kierowane są zazwyczaj do osób już sprecyzowanych zainteresowaniach.

17. Programy edukacyjne, realizowane przez instytucje publiczne i organizacje pozarządowe opierają się na atrakcyjnych dla uczniów metodach dydaktycznych oraz na wykorzystaniu Internetu i nowoczesnych sposobów prezentacji informacji. Jest to konieczne, by zainteresować programami potencjalnych odbiorców. Stąd szeroko wykorzystuje się metody poszukujące (debaty, projekty) i aktywne (studia przypadku, symulacje, metaplany, gry). Ważnym elementem programów edukacyjnych staje się również włączanie do współpracy zaprzyjaźnionych firm, tak by dać uczniom możliwość ich zwiedzenia i zadania pytań ekspertom i konsultantom. Pozytywnie należy też ocenić fakt, że elementy edukacji ekonomicznej opierają się w większości nie na przekazywaniu treści teoretycznych, ale symulacji udziału dzieci i młodzieży gimnazjalnej w życiu gospodarczym. W przypadku form skierowanych do dzieci klas I-III szkoły podstawowej mają charakter zabawy, przez co zachęcają do udziału.
18. Słabą stroną realizowanych przedsięwzięć edukacyjnych jest brak aktualnej informacji o stanie ich realizacji, a także o tym, które przedsięwzięcia są jeszcze realizowane, a które zakończono. Na stronach internetowych poświęconych tym przedsięwzięciom często panuje nieład. Powoduje to, że na różnych stronach internetowych można znaleźć zasadniczo odmienne dane dotyczące wdrażanych przedsięwzięć.
19. Realizacja dodatkowych form edukacji zależy w dużym stopniu od aktywności oraz zaangażowania szkół i nauczycieli. Powoduje to, że są nią obejmowane dzieci i młodzież tylko z tych szkół, które przystąpiły do programów. Udział dzieci i młodzieży w dodatkowych, atrakcyjnych formach edukacyjnych nie jest więc często wynikiem wyboru i chęci dzieci i ich rodziców, ale skutecznością motywowania nauczycieli i dyrektorów szkół. Wraz z nieobowiązkowym charakterem znaczących elementów edukacji skutkuje to tym, że edukacja ekonomiczna i finansowa ma charakter elitarny.

Ocena programów edukacji ekonomicznej osób dorosłych

20. Problematyka edukacji ekonomicznej osób dorosłych explicite pojawia się w mapie edukacji finansowej po raz pierwszy. Większość przedsięwzięć z tego zakresu jest relatywnie nowa, rozpoczynając się w ostatnich kilku latach. Niewątpliwie, jest to dowodem zauważenia swoistego problemu. Są nim trudności w pozyskiwaniu wiedzy o realiach funkcjonowania gospodarki rynkowej i systemu finansowego oraz w nabywaniu umiejętności orientowania się w ofercie pośredników finansowych i sposobach

zawierania transakcji na rynku finansowych przez osoby starsze, których edukacja odbywała się jeszcze w innych realiach, bądź już po rozpoczęciu transformacji polskiej gospodarki, ale w oparciu o inne podstawy programowe. Stąd, podmioty te często nie miały nawet szans, by skorzystać z możliwości, jakie oferuje współczesne finanse.

21. Brak odpowiedniej wiedzy i „obycia” finansowego skutkuje swoistym wykluczeniem bądź większym narażeniem na wykluczenie. Pojawia się znacząca różnica między pokoleniami jeżeli chodzi o rozumienie mechanizmów współczesnej gospodarki, korzystanie z usług i produktów finansowych. Co za tym idzie, różne są również możliwości uzyskania atrakcyjnej pracy i zaspokojenia potrzeb materialnych. Oferta edukacyjna skierowana do osób dorosłych (zwłaszcza konkretnych ich grup –osób starszych, bezrobotnych, kobiet czy mieszkańców małych miejscowości) może więc być postrzegana jako forma nadrobienia zaległości i walki z tzw. wykluczeniem finansowym. Tego typu aktywność jest szczególnie istotna w kontekście zjawiska, tzw. finansyzacji (*financialization*), obserwowanej w krajach o dojrzałej gospodarce rynkowej.
22. Przedsięwzięcia edukacji ekonomicznej i finansowej skierowane do osób dorosłych cechowały się dużą różnorodnością. Co ważne, często były to formy i działania bezpłatne, realizowane nowoczesnymi środkami i metodami. Niestety, często były to programy sygnałowe, a ich asortyment był dość niewielki – widać to wyraźnie w strukturze mapy, gdzie oferta dla niektórych odbiorców obejmowała zaledwie jedno, dwa projekty. Jako słabość można też wskazać brak koordynacji poszczególnych projektów, w rezultacie czego często poszczególne projekty niejako konkurują z sobą. Należy też podkreślić, że relatywnie rzadko partnerem tych inicjatyw były agendy rządowe. Aktywne były natomiast instytucje finansowe. Niewątpliwie, tego typu działania powinny być realizowane w znacznie większej skali i przy większym zaangażowaniu odpowiednich ministerstw czy agencji.

Ocena aktywności mediów w edukacji ekonomicznej i finansowej

23. Formułując ocenę aktywności mediów na niwie edukacji ekonomicznej i finansowej w Polsce należy uwzględnić trzy kwestie. Każda z nich rodzi określone następstwa dla potencjalnych działań i rekomendacji
24. Po pierwsze, należy wyraźnie wyodrębnić działalność edukacyjną od roli informacyjnej mediów. W zasadzie każda ogólnopolska gazeta, stacja radiowa czy telewizja oferują strony/audycje dotyczące bieżącej tematyki ekonomicznej i finansowej. Jest to jednak raczej prezentacja wiadomości, często – z natury rzeczy – dość wybiórczych i

skrótowych, niekiedy rozbudowana o elementy analizy. Są to jednak na ogół komunikaty i informacje podawane dość hermetycznym językiem, skierowane do konkretnych adresatów, dysponujących już pewną orientacją i wiedzą z zakresu spraw gospodarczych. Trudno tego typu elementy traktować jako działania mające zwiększać świadomość ekonomiczną i biznesową przeciętnych odbiorców czy czytelników.

25. Po drugie, media były i są bardzo aktywne jako podmioty wspierające poszczególne przedsięwzięcia edukacji ekonomicznej – zarówno tytuły prasowe, stacje telewizyjne oraz radiowe, jak i portale internetowe towarzyszyły większości przedsięwzięć opisanych w pierwszej części tej edycji mapy edukacji finansowej i ubezpieczeniowej. Przybierało to rozmaite formy – od objęcia patronatem medialnym, poprzez informowanie o konkretnych inicjatywach, programach i projektach, aż po fundowanie nagród. Współpraca na tym polu szczególnie dobrze układała się między przedstawicielami mediów a instytucjami finansowymi, zwłaszcza tzw. instytucjami systemowymi – NBP, KNF, GPW czy różnymi instytucjami finansowego samorządu branżowego. Podmiotem były dla mediów cennym partnerem, z którym współpraca była korzystna również ze względów wizerunkowych i prestiżowych. Relatywnie trudniej było pozyskiwać współpracę dużych, ogólnopolskich mediów podmiotom nie działającym na tak szeroką skalę (stowarzyszeniom, fundacjom, itp.).
26. Po trzecie, za niewystarczającą trzeba uznać własną inicjatywę mediów w zakresie promowania edukacji ekonomicznej i finansowej. Jak wynika z przeglądu audycji telewizyjnych, programy ekonomiczne były niemal nieobecne w ramówkach. Szczególnie dziwi to w odniesieniu do telewizji publicznej, w kontekście jej misji. Dodatkowo programy ekonomiczne są raczej plasowane w kanałach tematycznych bądź informacyjnych (TVP Info, TV Biznes, czy TVN24), o zasięgu oddziaływania natury rzeczy znacznie mniejszym, niż główne kanały poszczególnych stacji. Innym niepokojącym zjawiskiem jest motywowane względami oszczędnościowymi likwidowanie programów przez poszczególnych nadawców.
27. Niekorzystnie wyglądała również sytuacja w rozgłośniach radiowych. Poza ofertą Programu III Polskiego Radia oraz radia TOK FM, inni nadawcy oferowali jedynie krótkie serwisy ekonomiczne. Dotyczy to największych oprócz Polskiego Radia stacji, a mianowicie Radia Zet oraz RMF FM. Jest to tym bardziej dotkliwe, że są to stacje popularne i trafiające do dość szerokiego spektrum odbiorców. Również Program I Polskiego Radia nie jest obecnie tak aktywny, jak bywało w poprzednich latach, kiedy to problematykę ekonomiczną „przemycano” w popularnych słuchowiskach.

28. W niewielkim również stopniu działalność edukacyjną prowadziła prasa ogólnopolska. Coraz aktywniejsze stawały się natomiast portale internetowe, często tworzone do konkretnych projektów. Swoistym znakiem czasów – i koniecznością – jest wykorzystywanie portali społecznościowych (Facebook, Twitter, Nasza Klasa). Odrębnym nurtem, wymagającym osobnych badań jest aktywność mediów lokalnych

Pożądany stan wiedzy i kompetencji w zakresie ekonomii i finansów osobistych wśród dzieci i młodzieży

29. Pożądany stan wiedzy i kompetencji w zakresie ekonomii i finansów osobistych wśród dzieci i młodzieży powinien być rezultatem oceny ich potrzeb i ich konfrontacji z możliwościami dokonywania operacji finansowych obecnie lub w najbliższej przyszłości w ramach obowiązujących ograniczeń prawnych.
30. Możliwości udziału w życiu gospodarczym uczniów ostatnich klas szkoły podstawowej nie odbiegają znacząco od tych, które są przypisywane młodzieży gimnazjalnej. Potrzeby drugiej grupy są jednak większe, ze względu na większą świadomość gospodarczą oraz swobodę w podejmowaniu decyzji finansowych.
31. Z raportu z badania ilościowego przygotowanego dla PKO BP pt. Dziecko-konsument – czyli jak dzieci zarządzają swoimi oszczędnościami wynika, iż dzieci uczęszczające do szkoły podstawowej w przeważającej większości (90%) dysponują pieniędzmi na swoje wydatki. Przeciętnie jest to kwota ponad 1000 zł rocznie, którą mogą swobodnie dysponować. Dzieci dysponują więc pieniędzmi otrzymywanymi częściowo regularnie (głównie od rodziców), a częściowo sporadycznie. W tym kontekście pojawia się kwestia sposobu przekazywania pieniędzy dzieciom i korzystania z nich.
32. Ze względu na ograniczenia prawne dzieci klas I-III Szkoły Podstawowej (I etap edukacji) mogą dokonywać płatności bezgotówkowo wyłącznie przy wykorzystaniu karty przedpłaconej. Dla dzieci klas IV-VI (II etap edukacji w rozumieniu reformy) dostępna jest również ta forma rozliczeń plus dodatkowo – po ukończeniu 13 lat – karta debetowa do rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowego. Należy zwrócić uwagę na fakt, że niektórzy uczniowie VI klasy kończą 13 lat przed jej ukończeniem, w związku z czym podstawowe informacje o rachunkach bankowych i kartach powinny zostać przekazane najpóźniej na początku klasy VI. Tymczasem, jak już wspomniano, treści takie nie zostały w ogóle przewidziane w ramach programów edukacji szkolnej.
33. Przekazywanie wiedzy w tym zakresie powinno zostać powiązane z uświadomieniem dzieciom, że od 13 roku życia będą posiadać ograniczoną zdolność do czynności

prawnych oraz przekazaniem informacji o związanych z tym możliwościach i skutkach zawieranych umów.

34. Niezależnie od dochodu, postawy wobec oszczędzania, miejsca zamieszkania, wieku dzieci i innych parametrów demograficznych większość rodziców zgadza się, że szkoła powinna uczyć dzieci na temat dostępnych sposobów oszczędzania. W związku z tym program powinien przewidywać zapoznanie uczniów z dostępnymi dla nich formami oszczędzania tj. książeczką oszczędnościową. W tym zakresie należy również uwzględnić możliwość biernego (bez możliwości samodzielnego dysponowania środkami) korzystania z rachunku oszczędnościowego oraz rachunku lokaty terminowej do momentu ukończenia 13 roku życia.

35. Biorąc pod uwagę wskazane czynniki, treści przekazywane uczniom na poszczególnych etapach procesu edukacji powinny zostać uzupełnione o następujące zagadnienia:

- ✓ na poziomie I (klasy I-III szkoły podstawowej):
  - sposoby płatności za zakupy – uczeń powinien wiedzieć, że nie trzeba posiadać monet ani banknotów, aby zapłacić w sklepie, powinien rozumieć dlaczego niektórzy klienci zamiast pieniędzy dają kasjerce kartę i co ona z nią robi;
  - oszczędności – uczeń powinien wiedzieć na czym polega oszczędzanie i jakie ma zalety;
- ✓ na poziomie II (klasy IV-VI szkoły podstawowej):
  - funkcje rachunków bankowych – uczeń powinien wiedzieć, że rachunek w banku może służyć do dokonywania płatności oraz gromadzenia oszczędności, powinien wiedzieć, że pieniądze w banku są bezpieczne, pod warunkiem, że przestrzega się określonych zasad;
  - karty płatnicze – uczeń powinien znać zasady funkcjonowania kart płatniczych przedpłaconych i debetowych, wiedzieć jakie są obowiązki posiadacza karty;
- ✓ na poziomie gimnazjum:
  - pieniądź gotówkowy i bezgotówkowy – uczeń powinien wiedzieć czym różni się gotówka od pieniądza bezgotówkowego, powinien umieć wskazać zalety obrotu bezgotówkowego;
  - płatności elektroniczne – uczeń powinien znać formy płatności wykorzystywane w handlu elektronicznym oraz znać zasady ich bezpiecznego stosowania;
  - bankowość internetowa – uczeń powinien wiedzieć, że kontakt z bankiem może mieć charakter wirtualny oraz mieć świadomość, że składane drogą elektroniczną dyspozycje nie są elementem gry, ale mają rzeczywiste skutki finansowe, ponadto powinien znać zasady bezpiecznego kontaktu z bankiem;

- o formy oszczędzania – uczeń powinien znać zalety oszczędzania oraz umieć dokonać wyboru najkorzystniejszej formy oszczędzania w danych warunkach.

Propozycja elementów edukacji ekonomicznej

36. W planowaniu edukacji ekonomicznej i finansowej dzieci i młodzieży należy uwzględnić sformułowane przez OECD rekomendacje dotyczące zasad i dobrych praktyk w zakresie edukacji i świadomości finansowej. W oparciu o te wytyczne, edukacja dzieci i młodzieży powinna cechować się:

- ✓ obiektywnym przedstawianiem zagadnień ekonomicznych i finansowych, ich oddzieleniem od przekazu komercyjnego;
- ✓ skoordynowaniem poszczególnych etapów procesu edukacyjnego z pozostałymi oraz ich ciągłością;
- ✓ dostosowaniem programów do poziomu wiedzy ogólnej uczniów i uwzględnieniem elementów ekonomii i finansów w treści zadań z przedmiotów ogólnych (język polski – np. definicje podstawowych kategorii ekonomicznych i finansowych, matematyka – np. oprocentowanie rachunków, kalkulacja przychodów i wydatków, historia – np. historia powstania pieniądza i banków);
- ✓ koncentracją na usługach finansowych dostępnych dla danej grupy wiekowej ze względu na środki pozostające w dyspozycji oraz uregulowania prawne.

37. Formy oraz charakter treści przekazywanych w ramach edukacji ekonomicznej i finansowej wymagają uwzględnienia w procesie szkolenia następujących elementów:

- ✓ systemu szkolenia nauczycieli, tak by uzyskali wsparcie w realizacji programów edukacji ekonomicznej z wykorzystaniem innowacyjnych metod i środków dydaktycznych;
- ✓ przygotowania odpowiednich materiałów dla uczniów i nauczycieli;
- ✓ metod aktualizacji programów nauczania ekonomicznego i finansowego;
- ✓ wpierania pracy nauczycieli przez instytucje rządowe i samorządowe;
- ✓ współpracy z podmiotami komercyjnymi na jasno sprecyzowanych, etycznych zasadach i warunkach;
- ✓ polityki informacyjnej w zakresie prowadzonych przedsięwzięć.

38. Jako element edukacji ekonomicznej w niektórych państwach wykorzystywane są programy telewizyjne. Mogą one być emitowane w telewizji publicznej lub podczas zajęć w szkole. Podstawą ich realizacji jest udowodniony fakt, że poprzez wizualizację zjawisk ekonomicznych można osiągnąć maksymalne efekty w edukacji dzieci na poziomie szkoły podstawowej. Ponadto stymulują one zainteresowanie zagadnieniami ekonomicznymi i stanowią podstawę dalszej edukacji .

39. Dodatkowe elementy edukacji ekonomicznej i finansowej powinny być spójne z pozostałymi elementami systemu edukacji, głównie z obowiązującą podstawą programową. Planowanie ich wprowadzenia poza określeniem zakresu tematycznego wymaga podjęcia decyzji w następujących kwestiach:
- ✓ na jakim poziomie etapie edukacji zostanie wprowadzony dany element? (I etap – klasy I-III SP, II etap – klasy IV-VI SP, III etap – gimnazjum);
  - ✓ jaki będzie miał charakter? (obowiązkowy; dobrowolny, ale dostępny dla wszystkich uczniów; elitarny);
  - ✓ w jakiej formie będzie realizowany? (zajęcia teoretyczne w grupach, zajęcia praktyczne w grupach, udział w projektach grupowych, udział w konkursach i olimpiadach indywidualnych i grupowych, obserwacja życia gospodarczego);
  - ✓ jakie są jego cele? (zdobycie wiedzy, zdobycie umiejętności, doświadczenie, sprawdzenie wiedzy).
40. Biorąc pod uwagę fakt złożoności systemu edukacyjnego, powiązań między tworzącymi go elementami oraz obecność w jego części obowiązkowej treści dotyczących zagadnień ekonomicznych i finansowych, autorzy niniejszego opracowania proponują wprowadzenie kilku modułów edukacji ekonomicznej zróżnicowanych pod względem formy i treści. Mogłyby one uzupełnić treści ujęte w podstawie programowej, lub być względem nich komplementarne.
41. Powodzenie wymienionych elementów edukacji ekonomicznej wymaga zapewnienia ich spójności, wyrażającej się odpowiednim podziałem treści między poszczególne etapy edukacji. Właściwe byłoby również skoordynowanie nauczania w szkołach z formami edukacji pozaszkolnej.

Konieczność edukacji ekonomicznej osób dorosłych

42. Edukacja ekonomiczna nie powinna kończyć się na poziomie szkolnym, ale być w jakiś sposób kontynuowana wśród studentów (w szczególności uczelni nieekonomicznych). Jak się wydaje, na tym etapie celowe byłyby formy aktywizujące, przygotowując jednocześnie studentów do wchodzenia na rynek pracy i zarządzanie finansami własnego gospodarstwa domowego.
43. Nie należy także zapominać, że istnieją również grupy społeczne, które zakończyły już (często dość dawno) edukację, nie uzyskawszy przydatnych we współczesnej gospodarce informacji i umiejętności. Również oni powinni stać się adresatami jakiejś formy edukacji ekonomicznej. Jak się wydaje, skuteczne dotarcie do tego typu odbior-

ców stanowi wyzwanie większe, niż edukacja młodzieży, którą można ująć w określone ramy instytucjonalne, wyznaczone procesem kształcenia szkolnego. Rośnie jednak potrzeba tego typu działań, między innymi ze względu na rosnący wachlarz, coraz większą zmienność i stopień komplikacji usług, procedur i produktów finansowych.

44. Zapobieganie wykluczeniu finansowemu i zwiększanie wiedzy ekonomicznej wśród wykluczonych (faktycznych i potencjalnych) będzie wymagać skoordynowanych działań zarówno instytucji rządowych, podmiotów sektora finansowego, jak i mediów. Tego typu działania powinny być długofalowe, stanowiąc swoistą „pracę u podstaw”
45. Swoistym czynnikiem edukacji ekonomicznej osób dorosłych jest tworzenie pozytywnego wizerunku i klimatu wokół instytucji finansowych. Pozwoli to przewyciężyć stereotypy oraz zmniejszyć obawy przez kontaktami z pośrednikami finansowymi.